

دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، صفحات ۱۶۵-۱۴۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۰۴/۲

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۱/۱۱/۲۵

مطالعه اعتماد اجتماعی و عوامل مرتبط با آن در میان دانشجویان

سعید کیاکجوری^۱

حسین افراسیابی^۲

چکیده

اعتماد اجتماعی یکی از مهم‌ترین عوامل تعامل سازنده و گسترش همکاری در میان کنشگران اجتماعی است. از این‌رو به یکی از موضوعات مهم در مطالعات و برنامه‌ریزی‌های اجتماعی سال‌های اخیر تبدیل شده است. هدف این مقاله بررسی عوامل و پیامدهای اعتماد اجتماعی در میان دانشجویان است. بدین منظور، نظریات و تحقیقات پیشین مرور و مدل نظری طراحی شد و ۱۰ فرضیه مورد آزمون قرار گرفت. نمونه تحقیق شامل ۴۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه شیراز و دانشگاه پیام نور شیراز بود که به روش تصادفی طبقه‌ای انتخاب و داده‌ها به وسیله پرسشنامه گردآوری شد. نتایج مطالعه نشان داد که میزان اعتماد اجتماعی در میان دانشجویان از حد متوسط بالاتر است و از میان ابعاد سه‌گانه اعتماد اجتماعی (خاص، عام و نهادی) اعتماد خاص از ابعاد دیگر بیشتر است. بررسی فرضیه‌های تحقیق نشان داد که بین اعتماد اجتماعی و متغیرهای احساس امنیت، پیشرفت تحصیلی، سابقه تحصیلی، مشارکت اجتماعی و انحراف رابطه معناداری وجود دارد. بر اساس نتایج تحلیل رگرسیون، متغیرهای احساس امنیت و پایداری دینی، مهم‌ترین متغیرها در تبیین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان هستند. این دو متغیر ۳۸ درصد از تغییرات اعتماد اجتماعی را در میان دانشجویان تبیین می‌کنند.

واژگان کلیدی: اعتماد اجتماعی، اعتماد خاص، اعتماد عام، اعتماد نهادی، مشارکت اجتماعی، انحراف اجتماعی.

Email: Kiakojoori@pnu.ac.ir

Email: hafraziabi@yazd.ac.ir

۱- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه پیام نور - مرکز شیراز

۲- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه یزد

مقدمه

واژه اعتماد به معنای اعتقاد به درستکاری، راستگویی یا کارایی کسی است و اعتماد اجتماعی، به نگرش مثبت فرد نسبت به سایر اعضای جامعه اطلاق می‌شود. اعتماد اجتماعی حافظ نظم و یکپارچگی اجتماعی است و بدون وجود درجه‌ای از اعتماد میان کنشگران، بقا و دوام نظام اجتماعی در چارچوبی مطلوب و منسجم مقدور نیست. از این رو انسجام و یکپارچگی جامعه و گروه‌های اجتماعی تا حد زیادی به میزان اعتمادی وابسته است که در میان کنشگران اجتماعی وجود دارد. از این رو به نظر برخی از جامعه‌شناسان، بدون وجود اعتماد در بین کنشگران، جامعه دچار فروپاشی می‌شود؛ زیرا بسیاری از روابط میان انسان‌ها بر عدم قطعیت استوار است. تعاملات انسانی، بیش از آنکه بر دلایل عقلانی و ملاحظات شخصی متکی باشد، از رهگذر اعتماد استمرار می‌یابد. دغدغه کاهش و گسست روابط اجتماعی، از جمله موضوعاتی است که بارها در جامعه‌شناسی کلاسیک و معاصر بارها به چشم می‌خورد و شاید بتوان گفت که جامعه‌شناسی مولودی از همین نگرانی‌هاست (شارع-پور، ۱۳۸۰: ۶۱). هرگاه انسان از جامعه جدا شود و در تنهایی غوطه خورد یا دچار حالت انزوای اجتماعی شود، با همان سرعت به سوی انحراف، اعتیاد و سایر انحرافات و آسیب‌های اجتماعی و حتی خودکشی راه می‌برد (قدیمی: ۱۳۸۷: ۳۲۶).

در جوامع امروزی از جمله ایران که شهرنشینی غلبه یافته است، هر فرد ناگزیر به تعامل با افراد زیادی است که آن‌ها را نمی‌شناسد، اما بخشی از آرامش و رفاه خود را مرهون آنها می‌داند. در زندگی روزمره وقتی با یک دوست، همکلاس، همکار، فروشنده، معلم، پزشک و کارمند اداره ارتباط برقرار می‌کنیم، مدام به ارزیابی قابل اعتماد بودن او می‌پردازیم. در همه این موارد مجبوریم که به دیگران اعتماد کنیم (قدرتی، ۱۳۸۷). اگر میزان مخاطره موجود در یک موقعیت، زیاد باشد، اعتماد خدشه‌دار و انسان دچار بی‌اعتمادی می‌شود. این مسأله امروزه در تعاملات روزمره ملموس‌تر است.

در جامعه کنونی و بویژه در میان جوانان، اعتماد اجتماعی اهمیت زیادی دارد؛ زیرا در زمان حاضر بر سرعت، شدت و دامنه تغییرات اجتماعی افزوده شده است. در دوره پیشامدرن کودکان وقتی به سنین نوجوانی و جوانی می‌رسیدند در چارچوب نظام‌های خانوادگی و

خویشاوندی می‌ماندند و با همان افراد و نهادهایی سروکار می‌یافتند که بیشتر با آنها رابطه داشتند و آنها را می‌شناختند و ارزش‌ها و نگرش‌ها نیز چندان دگرگون نمی‌شد. اما اکنون به اقتضای تحصیل، اشتغال، افزایش تحرک مکانی و اجتماعی، گسترش سازمان‌ها و بسط تعاملات اجتماعی، جوانان با افراد و ارزش‌ها و نگرش‌های جدید مواجه می‌شوند و ناگزیرند همواره حدود قابل اعتماد بودن آنها را ارزیابی کنند.

کاهش اعتماد اجتماعی از جمله مسائل جامعه ایران به شمار می‌آید؛ آزاد ارمکی و کمالی، ۱۳۸۳؛ شارع‌پور، ۱۳۸۰؛ قدرتی، ۱۳۸۷). شواهد بسیاری دال بر کاهش اعتماد اجتماعی در تمام ابعاد و سوگیری عاطفی و خاصگرا در روابط کنشگران در جامعه ایران وجود دارد (چلبی، ۱۳۷۵). مطالعات صورت گرفته در سطح کشور حاکی از کاهش نسبی اعتماد اجتماعی در اقصای مختلف است. پژوهشی که در مورد ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان در سال ۱۳۸۰ توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی انجام گرفت نشان داد که میزان اعتماد مردم به کسانی که نمی‌شناسند (اعتماد عام) برابر ۱۴/۲ درصد است که بسیار پایین است (معیدفر و جهانگیری، ۱۳۸۸: ۴۹).

جامعه ایران تغییرات گسترده‌ای را از سر می‌گذراند و جوانان درصد زیادی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند؛ از این رو مطالعه اعتماد اجتماعی در میان جوانان و شناخت عوامل مرتبط با آن ضروری است. این مقاله در وهله نخست در پی پاسخ‌گویی به این پرسش است که دانشجویان به عنوان بخش بزرگ و اثرگذار جامعه، چقدر به افراد و نهادهای اجتماعی اعتماد دارند و میزان اعتماد آنها با چه عوامل و ویژگی‌هایی رابطه دارد. از سوی دیگر میزان اعتماد دانشجویان به اشخاص و نهادهای مختلف جامعه، چه پیامدهایی به همراه دارد. این پیامدها از این رو دارای اهمیت‌اند که اعتماد اجتماعی در سطوح شخصی و اجتماعی می‌تواند کنش‌های فرد را تحت تأثیر قرار دهد.

تحقیقات پیشین

اعتماد اجتماعی از جمله مفاهیمی است که در دو دهه اخیر توجه جامعه‌شناسان و روانشناسان اجتماعی را جلب کرده است. شاید دلیل این توجه بیش از همه تغییرات

روزافزونی باشد که در عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی صورت گرفته و بسیاری از روابط و تعاملات اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده است. در این بخش به چند تحقیق انجام شده اشاره می‌شود:

آراسته و رزقی شیرسوار (۱۳۸۸) میزان اعتماد اجتماعی و عوامل مرتبط با آن را در میان دانشجویان دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران مطالعه کردند. این تحقیق به روش پیمایشی و با نمونه‌ای مشتمل بر ۳۷۱ نفر از دانشجویان این دانشگاه انجام شد. نتایج تحقیق نشان داد که سطح مولفه‌های سهیم شدن، حسن ظن و همکاری در میان دانشجویان ضعیف است و سطح مولفه‌های صراحت، دموکراتیک بودن، روابط چهره به چهره، صداقت، دیگر خواهی، پاسخگویی و مسؤلیت و شفافیت در عملکرد در حد مطلوب قرار دارد. محسنی تبریزی و شیرعلی (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر اعتماد اجتماعی دانشجویان ایرانی خارج از کشور» انجام دادند. این تحقیق در بین نمونه‌ای ۳۸۴ نفری از دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های کشور آلمان انجام شد. یافته‌های این تحقیق حاکی است که طول مدت اقامت در خارج از کشور با اعتماد رابطه منفی و معنادار دارد. همچنین، با بهبود وضعیت تحصیلی، میزان اعتماد اجتماعی افزایش می‌یابد. با افزایش تعداد سفر به ایران، اعتماد اجتماعی نیز بالا می‌رود. در این تحقیق بین جنسیت و اعتماد اجتماعی رابطه معناداری مشاهده نشد. براساس نتایج این تحقیق متغیرهای طول مدت اقامت، وضعیت تحصیلی، تعداد سفر به ایران، نارضایتی و وضعیت اجتماعی-اقتصادی، مهم‌ترین تعیین کننده‌های اعتماد اجتماعی دانشجویان هستند. اجاقلو و زاهدی (۱۳۸۴) در تحقیقی با عنوان «بررسی اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در بین ساکنان شهر زنجان» به روش پیمایشی (نمونه ۳۸۰ نفری) به بررسی اعتماد اجتماعی پرداختند. نتایج این تحقیق نشان داد که بین متغیرهای سنت‌گرایی، پایگاه اجتماعی، سن، جنس، وضع تأهل، مدت اقامت در شهر، زبان، میزان تماشای تلویزیون، رفتن به سینما و اعتماد اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد. اما بین سنت‌گرایی با دو بعد اعتماد یعنی صراحت و صداقت، همچنین بین منطقه سکونت به عنوان یکی از ابعاد پایگاه اجتماعی و اعتماد تعمیم‌یافته، و نیز بین تحصیلات و میزان مطالعه افراد، با اعتماد اجتماعی رابطه معنادار و مثبت وجود دارد. بدیعی

و عباس‌زاده (۱۳۷۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان اعتماد دانشجویان به رسانه‌های خبری» به روش پیمایشی به مصاحبه با نمونه‌ای تصادفی شامل ۱۸۷ نفر از دانشجویان پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که بین میزان اعتماد دانشجویان نسبت به خبرهای داخلی رسانه‌های کشور (رادیو، تلویزیون و روزنامه) تفاوت معنادار وجود ندارد و میانگین اعتماد، در حد متوسط به پایین است. اعتماد دانشجویان به خبرهای خارجی تلویزیون و روزنامه‌های ایران، بیشتر از اعتماد آنها به رادیو ایران است. اُسلانر و براون^۱ (۲۰۰۳) در پژوهشی با عنوان «نابرابری، اعتماد و مشارکت مدنی» با استفاده از داده‌های ایالتی آمریکا در دهه‌های ۱۹۷۰، ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ به بررسی علل مشارکت افراد در اجتماعات مدنی پرداختند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که نابرابری، موجب بی‌اعتمادی می‌شود؛ نابرابری عمدتاً به صورت غیرمستقیم و از طریق اعتماد بر مشارکت اثر می‌گذارد. یافته‌ها نشان داد که نابرابری، موجب کاهش اعتماد تعمیم‌یافته می‌شود و قوی‌ترین تعیین‌کننده آن است.

چارچوب نظری

نظریه‌های متعدد و گوناگونی برای تعریف و تبیین اعتماد اجتماعی عرضه شده است. هر یک از این نظریه‌ها کوشیده است با تکیه بر تعلقات هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی خود، اعتماد اجتماعی را بررسی کند. از جمله پرنفوذترین نظریه‌های مطرح شده در دهه‌های اخیر می‌توان به نظریات فوکویاما (۱۳۸۵)، پاتنام^۲ (۱۹۹۹ و ۲۰۰۰)، کلمن^۳ (۲۰۰۲)، اُفه (۱۳۸۵)، رزستین و استول^۴ (۲۰۰۸)، اینگلههارت (۱۹۹۷)، گیدنز^۵ (۱۳۷۸)، زتومکا^۶ (۲۰۰۲)، اُسلانر (۱۹۹۹) اشاره کرد. هریک از این نظریات اگرچه با نظریه‌های دیگر مشترکاتی دارد، اما بر عوامل و ویژگی‌های معینی تأکید می‌ورزد.

پاتنام یکی از پرنفوذترین نظریه‌ها را در مورد اعتماد مطرح کرده است. به نظر او، اعتماد یکی از اجزای اصلی سرمایه اجتماعی است. اعتماد همکاری را تسهیل می‌کند و هرچه

1- Uslaner & Brown, 2003

2- Putnam

3- Coleman

4- Rothsjein & Stolle

5- Giddens

6- Sztompka

اعتماد در جامعه بالاتر باشد، احتمال همکاری افزایش می‌یابد. به علاوه، همکاری نیز موجب اعتماد است (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۱). وی معتقد است که افراد برخوردار از منابع نسبت به افراد فاقد منابع، بیشتر به دیگران اعتماد می‌کنند. در همه جوامع، فقیرترها کمتر از ثروتمندان به دیگران اعتماد می‌کنند. شاید به این دلیل که دیگران، با افراد دارای منابع، با صداقت و احترام بیشتری رفتار می‌کنند. در بین افراد دارای تحصیلات، درآمد و منزلت پایین‌تر، اعتماد کمتر است. از این دیدگاه، اعتماد اجتماعی حاصل تجربه‌های زندگی در بزرگسالی است و کسانی که در زندگی موفقند، نسبت به کسانی که دچار فقر، بیکاری، تبعیض، استثمار و محرومیت اجتماعی هستند، از اعتماد بیشتری برخوردارند. آفه نیز معتقد است که ثروتمندان، قدرتمندان و کسانی که اطلاعات زیادی دارند می‌توانند هزینه اعتماد را بپردازند؛ چون به آسانی می‌توانند درهم شکستن اعتماد را تحمل کنند، ولی اعتمادکنندگان کم‌قدرت‌تر ممکن است از درهم شکستن اعتماد بشدت متضرر شوند (آفه، ۱۳۸۴: ۲۲۲). اینگلهارت و ولزل (۱۳۸۹) هم بر نقش منابع در گسترش ارزش‌های فرامادی از جمله اعتماد اشاره کرده‌اند. از این رو در مدل این تحقیق، درآمد خانواده، امکانات زندگی، تحصیلات والدین و استفاده از رسانه‌ها جزو منابع در دسترس فرد آمده است.

گیدنز، اعتماد را یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های عصر شهرنشینی و مدرنیته به شمار می‌آورد. به نظر وی، افراد در بسیاری از محیط‌های شهری، دائماً با کسانی تعامل دارند که آنها را یا خوب نمی‌شناسند یا قبلاً هرگز ندیده‌اند و این تعامل به صورت تماس‌های نسبتاً موقت و گذرا انجام می‌شود. از نگاه گیدنز، نقطه مقابل اعتماد، حالتی ذهنی است که همان نگرانی و هراس وجودی است. او اعتماد را در شرایط مدرنیته، با مخاطره مرتبط می‌داند و معتقد است که هردو به زمان و مکان مربوطند و آینده را سامان می‌بخشند (گیدنز، ۱۳۸۴: ۱۷۴). شالوده اساسی اعتماد، در حقیقت، اوضاع و احوال و همچنین نتایج محیطی کاملاً عادی و بدون رویدادهای غیرمنتظره است (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۸۴). بنابراین اعتماد با احساس امنیت در محیط زندگی رابطه نزدیکی دارد؛ از این رو در مدل تحقیق، احساس امنیت جزو متغیرهای مستقل تحقیق گنجانده شده است.

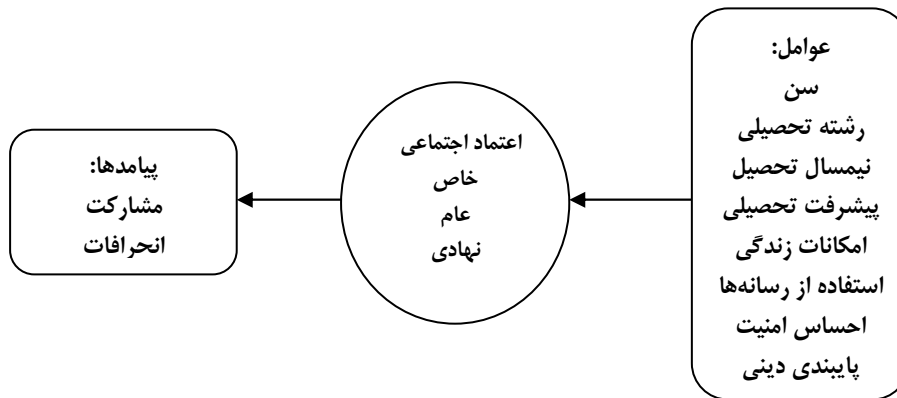
اوسلانر (۱۹۹۹) از جمله نظریه‌پردازانی است که اعتماد را به ارزش‌ها ربط می‌دهد. به نظر او تمایل به رفتار اخلاقی عمدتاً به ارزش‌های اخلاقی و اعتماد اجتماعی بستگی دارد. آنچه در حل دوره‌های اجتماعی اهمیت محوری دارد، ارزش‌های افراد است، نه انتظارات آنها (همان: ۳۱). انسان‌ها مسائل مربوط به کنش جمعی را توسط ارزش‌ها حل می‌کنند. ارزش‌ها، مجموعه‌ای از عقاید هستند که در یک چارچوب منسجم درونی به هم می‌پیوندند و راهنمای زندگی و روابط با دیگران هستند. اعتماد یک ارزش اخلاقی است و همراه با ارزش‌های دینی، دو مولفه اصلی سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند (همان: ۳۴). به نظر اوسلانر، اعتماد تعمیم یافته، نمودار این اعتقاد است که دیگران به ضرر ما عمل نمی‌کنند و ما مجبور نیستیم منابع را برای نظارت بر رفتار آنها هزینه کنیم. اعتماد، به مثابه یک ارزش اخلاقی، دال بر این است که دیگران ارزش‌هایی شبیه به ارزش‌های ما دارند و حتی هنگامی که با ما اشتراک منافع ندارند، بر ضدمنافع ما عمل نمی‌کنند. به عقیده اوسلانر، ارزش‌های دینی رفتار را شکل می‌دهند و افرادی که اعمال دینی را به جای می‌آورند، ارزش بیشتری برای صداقت و کمک به دیگران قائل هستند. ارزش‌های دینی و مشارکت در نهادهای دینی موجب مشارکت بیشتر در سایر حوزه‌ها می‌شود (همان: ۳۵). بدین سان اوسلانر بر نقش ارزش‌های دینی در ایجاد اعتماد تأکید می‌ورزد. بر این اساس در مدل تحقیق، پابندی دینی به عنوان یکی دیگر از متغیرهای مستقل گنجانده شده است.

نظر به اینکه جامعه آماری این تحقیق را دانشجویان تشکیل می‌دادند، و در بسیاری از تحقیقات پیشین، تأثیر ویژگی‌های فردی پاسخگویان نیز بررسی شده، در مدل این تحقیق نیز ویژگی‌های زمینه‌ای (محل تولد، سن، جنسیت و وضع تأهل) و ویژگی‌های تحصیلی دانشجویان (شامل رشته تحصیلی، تعداد نیمسال‌های تحصیل در دانشگاه و پیشرفت تحصیلی) گنجانده شده است.

بسیاری از نظریه‌پردازان، به نقش اعتماد را در مشارکت اجتماعی تأکید کرده‌اند. کلمن، پاتنام و فوکویاما معتقدند که اعتماد بین فردی برای تأسیس گروه‌هایی که مبنای دموکراسی‌اند و هم برای سازمان‌های پیچیده اجتماعی که مبنای تعاملات اقتصادی وسیع هستند، ضروری است (اینگلهارت و ولزل، ۱۳۸۹: ۱۰۷). پاتنام اعتماد را یکی از ذخایر

سرمایه اجتماعی می‌داند و معتقد است که در جامعه‌ای که از نعمت سرمایه اجتماعی چشمگیر برخوردار است، همکاری آسان‌تر است (پاتنام، ۱۳۸۴: ۹۵). اوسلانر و براون (۲۰۰۳) نشان داده‌اند که تأثیر اعتماد در مشارکت مدنی بیشتر از تأثیر مشارکت مدنی در اعتماد است؛ از این رو در مدل تحقیق، میزان مشارکت اجتماعی به عنوان یکی از پیامدهای اعتماد اجتماعی آمده است. کاکس با تکیه بر عامل اعتماد به عنوان شاخص سرمایه اجتماعی خاطر نشان می‌سازد که بی‌اعتمادی، پیروی نکردن از قوانین، رفتارهای ضداجتماعی، جرم، خودکشی، خشونت و سایر مسایل اجتماعی را به همراه خواهد داشت (شریفیان ثانی، ۱۳۸۴: ۸۹). براساس یافته‌های برخی تحقیقات نیز زوال اعتماد اجتماعی، سبب بروز مسائل اجتماعی از جمله فرار از خانه (زمانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۱) و شکل‌گیری انحرافات اجتماعی می‌دانند (چلبی و مبارکی، ۱۳۸۴). لذا میزان انحراف نیز به عنوان پیامد دیگر اعتماد اجتماعی در مدل گنجانده شده است. برپایه این چارچوب نظری، مدل تحقیق به شرح زیر است:

مدل تحقیق



فرضیه‌ها

براساس مدل تحقیق تعداد ۱۰ فرضیه به شرح زیر طراحی شد:

- میانگین اعتماد اجتماعی به تفکیک رشته تحصیلی دانشجویان متفاوت است.
- بین سن و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین نیمسال تحصیلی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین پیشرفت تحصیلی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین میزان برخورداری از امکانات زندگی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین میزان احساس امنیت و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین میزان پایبندی به هویت دینی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین استفاده از رسانه‌ها و میزان اعتماد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.
- بین میزان اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین میزان اعتماد اجتماعی و انحرافات رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

این تحقیق با رویکرد کمی و تکنیک پیمایش^۱ صورت گرفته و برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شده است. اعتبار صوری پرسشنامه، یعنی تشخیص اعتبار شاخص‌ها یا معرف‌های تحقیق از طریق مشورت با استادان و متخصصان جامعه‌شناسی تأمین شده است. از تکنیک تحلیل عامل نیز برای تأمین اعتبار سازه‌ای استفاده شد. برای دستیابی به پایایی، با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، همسازگی گویه‌ها و سازگاری درونی پرسشنامه بررسی شد. جامعه آماری شامل دانشجویان شاغل به تحصیل در دوره کارشناسی دانشگاه شیراز (حدود ۱۴۲۰۰ نفر) و دانشگاه پیام نور شیراز (حدود ۱۴۰۰۰ نفر) در نیمسال دوم تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹ بوده است. پرسشنامه در فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۰ تکمیل شد. حجم نمونه با استفاده از فرمول لین (لین^۲، ۱۹۷۶: ۴۴۶) در سطح ۹۵ درصد اطمینان و با پذیرش ۵ درصد خطا و در نظر گرفتن احتمال وجود صفت مورد مطالعه با احتمال ۵۰-۵۰، تعداد ۴۰۰ نفر تعیین شد. نمونه‌گیری با روش تصادفی طبقه‌ای صورت گرفت. بدین ترتیب که ابتدا

1- Survey

2- Lin

دانشجویان به سه گروه تحصیلی تقسیم و نمونه‌ها از میان آنها به صورت تصادفی انتخاب شدند. با توجه به برابری نسبی تعداد دانشجویان دو دانشگاه، تعداد نمونه نیز مساوی بود.

در این تحقیق اعتماد اجتماعی در سه حوزه خاص، عام و نهادی (قدرتی، ۱۳۸۷) سنجیده شده است. اعتماد خاص شامل اعتماد به اعضای خانواده، خویشاوندان، دوستان، همسایگان و هم‌اتاقی‌هاست. اعتماد عام شامل اعتماد به غریبه‌هاست. این غریبه‌ها می‌توانند افرادی باشند که پاسخگو سابقه‌آشنایی با آنها را ندارد، مثل همشهری، هموطن، صاحبان مشاغل و مجریان نقش‌های مختلف. اعتماد نهادی، میزان اعتماد به سازمان‌ها و نهادهای دولتی است.

منظور از رشته تحصیلی، یکی از رشته‌های سه‌گانه علوم انسانی، علوم پایه، و فنی و مهندسی است. نیمسال تحصیلی بیانگر این است که دانشجو چند نیمسال (ترم) است که در دانشگاه تحصیل می‌کند. پیشرفت تحصیلی براساس آخرین معدل درسی سنجیده شده است. امکانات زندگی، شامل برخورداری از خوراک و پوشاک مناسب، خدمات پزشکی و دندانپزشکی، خودروی شخصی و جز اینهاست. منظور از استفاده رسانه‌ها، ساعات استفاده پاسخگو از رسانه‌هایی مثل تلویزیون، رادیو، ماهواره، اینترنت، کتاب، مجله و روزنامه در طول هفته است. احساس امنیت در زمینه‌های جان و مال و آبرو و حیثیت مورد سنجش قرار گرفت. پایبندی دینی، بر حسب حدود انجام تکالیف مذهبی همچون نماز و روزه و جز اینها سنجیده شده است. مشارکت اجتماعی برحسب میزان فعالیت در گروه‌ها و انجمن‌های خارج از خانه همچون باشگاه‌های ورزشی، مراکز امداد و خیریه و غیره و میزان انحراف نیز با ارتکاب ناهنجاری‌هایی همچون تخریب اموال عمومی، دعوا و زد و خورد، مصرف مشروبات الکلی و مواد مخدر سنجیده شده است.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

دانشجویان مورد مطالعه ۱۸ تا ۴۰ ساله بوده‌اند و میانگین سن آنها ۲۲/۵ سال بوده است. تعداد دانشجویان در سه رشته تحصیلی (علوم انسانی، علوم پایه و فنی مهندسی) تقریباً

مساوی بوده است. ۴۰/۸ درصد پاسخگویان در نیمسال دوم تا چهارم و ۳۴/۸ درصد آنها در نیمسال هشتم تا دهم تحصیل می‌کردند. بیش از نیمی از دانشجویان (۵۲/۸ درصد) دارای معدل ۱۴ تا ۱۵/۹ بوده‌اند و میانگین معدل کل پاسخگویان ۱۵/۱۳ بوده است.

جدول شماره ۱ توزیع فراوانی پاسخگویان را بر حسب میزان اعتماد اجتماعی و ابعاد آن نشان می‌دهد. طبق داده‌های این جدول، میزان اعتماد اکثر دانشجویان (۷۳/۸ درصد) در حد متوسط است و میزان اعتماد ۲۱/۵ درصد آنها زیاد است. در جدول شماره یک میزان اعتماد عام در میان دانشجویان نیز آمده است. منظور از اعتماد عام، اعتماد به قشرهای مختلف مردم مثل راننده تاکسی، کاسب، بنگاه‌دار و غیره است. بر اساس این جدول، میزان اعتماد عام اکثر پاسخگویان (۶۷/۵ درصد) در حد متوسط است. میزان اعتماد ۳۱/۲ درصد پاسخگویان، کم و ۱/۲ درصد پاسخگویان زیاد است. در جدول داده‌های مربوط به اعتماد نهادی نشان می‌دهد که میزان اعتماد ۵۹/۲ درصد پاسخگویان در حد متوسط است. اعتماد به نهادها در میان ۳۸/۸ درصد پاسخگویان کم است و فقط ۲ درصد پاسخگویان اعتماد زیادی به نهادها دارند.

آخرین بخش جدول، توزیع فراوانی پاسخگویان را بر حسب میزان اعتماد اجتماعی (اعتماد کل)، یعنی مجموع اعتماد خاص، عام و نهادی نشان می‌دهد. بر طبق این جدول، میزان اعتماد ۷۴/۲ درصد پاسخگویان در حد متوسط، ۲۴/۸ درصد، کم، و ۲ درصد پاسخگویان زیاد است.

جدول (۱) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان اعتماد خاص

متغیر	میزان	درصد
اعتماد خاص	کم	۴/۷
	متوسط	۷۳/۸
	زیاد	۲۱/۵
اعتماد عام	کم	۳۱/۳
	متوسط	۶۷/۵
	زیاد	۱/۲

ادامه جدول (۱) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان اعتماد خاص

متغیر	میزان	درصد
اعتماد نهادی	کم	۳۸/۸
	متوسط	۵۹/۲
	زیاد	۲/۰
اعتماد اجتماعی (کل)	کم	۲۴/۸
	متوسط	۷۴/۲
	زیاد	۱/۰

یافته‌های استنباطی

بررسی فرضیه ۱: میانگین اعتماد اجتماعی به تفکیک رشته تحصیلی دانشجویان متفاوت است.

در جدول شماره ۲ نتایج بررسی تفاوت میزان اعتماد اجتماعی بر حسب رشته تحصیلی دانشجویان آمده است. میانگین نمرات نشان می‌دهد که بیشترین اعتماد اجتماعی به دانشجویان رشته علوم انسانی (۱۱۶/۱۶) و کمترین میانگین (۱۰۷/۸۹) متعلق به دانشجویان رشته علوم پایه متعلق است. با توجه به اینکه تفاوت مشاهده شده بین میانگین گروه‌های مختلف، از نظر میزان اعتماد اجتماعی معنادار است، این فرضیه تأیید شده است. به عبارت دیگر می‌توان گفت که در میان دانشجویان مورد مطالعه، دانشجویان علوم انسانی نسبت به دانشجویان علوم پایه و فنی و مهندسی به‌طور معناداری اعتماد اجتماعی بیشتری دارند.

جدول (۲) آزمون تفاوت میزان اعتماد اجتماعی بر حسب رشته تحصیلی

متغیر	فراوانی	میانگین	انحراف استاندارد	F	سطح معناداری
علوم انسانی	۱۲۷	۱۱۶/۱۶	۱۷/۳۱	۵/۵۰	۰/۰۰۴
علوم پایه	۱۳۴	۱۰۷/۸۹	۲۱/۰۰۳		
فنی و مهندسی	۱۳۵	۱۰۸/۷۷	۲۰/۴۶		

بررسی فرضیه ۲: بین سن پاسخگویان و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

نتایج آزمون رابطه بین متغیرهای سن و اعتماد اجتماعی در جدول شماره ۳ آمده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، این فرضیه تأیید نشده است. به عبارت دیگر بین سن و اعتماد اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد.

بررسی فرضیه ۳: بین نیمسال تحصیلی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

ارتباط بین متغیرهای میزان اعتماد اجتماعی با سابقه تحصیلی به کمک آزمون همبستگی پیرسون بررسی شد. براساس نتایج به دست آمده (جدول ۳)، رابطه منفی و معنادار مشاهده شده است. هرچند این رابطه از نظر آماری در سطح ضعیفی قرار دارد، اما حکایت از این می‌کند که دانشجویانی که نیمسال‌های کمتری در دانشگاه تحصیل کرده‌اند، یعنی تجربه تحصیلی کمتری در دانشگاه دارند، اعتماد اجتماعی آنها بیشتر است.

بررسی فرضیه ۴: بین پیشرفت تحصیلی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

نتایج آزمون این فرضیه نشان داد که دانشجویانی که معدل درسی آنها بالاتر است، از میزان اعتماد اجتماعی بیشتری برخوردارند. نتایج آزمون همبستگی پیرسون (جدول ۳) حاکی است که بین دو متغیر رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

بررسی فرضیه ۵: بین میزان برخورداری از امکانات زندگی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

نتایج آزمون همبستگی پیرسون (جدول ۳) حاکی از تأیید این فرضیه است. بر اساس این آزمون، بین میزان برخورداری دانشجویان از امکانات زندگی و میزان اعتماد اجتماعی آنان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همان‌طور که پاتنام و اینگلهارت نیز تأکید می‌کنند، دسترسی به منابع بیشتر، بر میزان اعتماد می‌افزاید؛ زیرا افراد برخوردار از منابع بیشتر، از سوی دیگران راحت‌تر پذیرفته می‌شوند و بدین سان بر منزلت و اعتماد آنها افزوده می‌شود.

بررسی فرضیه ۶: بین میزان احساس امنیت و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

نتایج آزمون همبستگی پیرسون در مورد ارتباط بین متغیرهای احساس امنیت و اعتماد اجتماعی، در جدول ۳ آمده است. بر اساس این آزمون بین این دو متغیر رابطه مثبت و قوی وجود دارد. یعنی، دانشجویانی که احساس امنیت بیشتری دارند، از اعتماد اجتماعی بیشتری

نیز برخوردارند. این ارتباط از نظر آماری معنادار و قابل اطمینان است. این یافته همان‌طور که در بخش چارچوب نظری نیز گفته شد، با نظریه گیدنز (۱۳۷۴) همخوانی دارد. از نظر وی نیز افراد برخوردار از احساس امنیت، اعتماد بیشتری به دیگران دارند.

بررسی فرضیه ۷: بین میزان پابندی دینی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

بین پابندی دانشجویان به اعمال دینی نیز با میزان اعتماد اجتماعی رابطه نسبتاً قوی و معنادار نشان داده است. به عبارت دیگر دانشجویانی که اعمال دینی را بیشتر انجام می‌دهند، بیشتر به دیگران اعتماد می‌کنند. این یافته با مباحث نظری اُسلانر (۱۹۹۹) همخوان است.

بررسی فرضیه ۸: بین میزان استفاده از رسانه‌ها و میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

نتایج آزمون همبستگی پیرسون (جدول ۳) بین دو متغیر این فرضیه، حاکی از عدم تأیید این فرضیه است. بر اساس این آزمون، بین استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه معناداری مشاهده نشد.

بررسی فرضیه ۹: بین میزان اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی رابطه وجود دارد.

نتایج آزمون همبستگی پیرسون (جدول ۳) حاکی از تأیید این فرضیه است. بر اساس نتیجه این آزمون، بین اعتماد اجتماعی و میزان مشارکت اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بنابراین دانشجویانی که اعتماد اجتماعی بیشتری دارند، در فعالیت‌های اجتماعی و نهادها و انجمن‌ها بیشتر مشارکت می‌کنند. البته برخی نظریه‌پردازان همچون پاتنام (۲۰۰۰) بر ارتباط متقابل این دو متغیر اشاره کرده‌اند. به این معنا که هم مشارکت موجب افزایش اعتماد می‌شود و هم اعتماد موجب مشارکت می‌شود. این ارتباط منطقی می‌نماید؛ زیرا افراد در جریان تعاملات اولیه در جامعه و در جریان مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، قابل اعتماد بودن دیگران را ارزیابی می‌کنند و همین امر می‌تواند در اعتماد به دیگران موثر باشد. برخورداری از سطحی از اعتماد، بر میزان مشارکت اجتماعی می‌افزاید. بنابراین اعتماد اجتماعی در بستر مشارکت و تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرد و پیش شرط مشارکت فعال و داوطلبانه است.

بررسی فرضیه ۱۰: بین میزان اعتماد اجتماعی و انحراف رابطه وجود دارد.

چنین فرض شد که انحراف اجتماعی با اعتماد اجتماعی رابطه دارد؛ بدین معنا که با افزایش اعتماد، از میزان انحراف کاسته می‌شود. این فرضیه با آزمون آماری (جدول ۳) تأیید شد. بر اساس نتایج به دست آمده، بین میزان اعتماد اجتماعی و میزان ارتکاب انحراف در میان دانشجویان مورد مطالعه رابطه منفی و معناداری وجود دارد. بر این اساس، دانشجویانی که اعتماد اجتماعی بیشتری دارند، انحراف کمتری انجام داده‌اند.

جدول (۳) ماتریس همبستگی متغیرها

اعتماد	سن	نیمسال	پیشرفت تحصیلی	امکانات زندگی	استفاده از رسانه	پایبندی مذهبی	احساس امنیت	مشارکت	انحرافات
	سن								
	نیمسال	-۰.۸							
	تحصیلی	۰.۲۸**	-۰.۱۵**						
	پیشرفت تحصیلی		۰.۱۵**	-۰.۱۳*					
	امکانات زندگی			۰.۱۶**	-۰.۰۳				
	استفاده از رسانه				۰.۰۳	۰.۰۷			
	پایبندی دینی					۰.۰۷	-۰.۱۱*		
	احساس امنیت						۰.۰۲	۰.۰۷	
	مشارکت							۰.۰۳	-۰.۰۴
	انحرافات								۰.۰۲

*رابطه در سطح ۹۵ درصد معنادار است.

**رابطه در سطح ۹۹ درصد معنادار است.

به منظور آزمون ارتباط همزمان متغیرهای تحقیق، از تحلیل چندمتغیره استفاده شد. این سطح از تحلیل، امکان می‌دهد که متغیرهای چندگانه، همزمان با متغیر وابسته در ارتباط قرار گیرد و مهم‌ترین متغیرها، برحسب میزان همبستگی و قدرت تبیین، مشخص شود. برای تحلیل چندمتغیره در این بخش از آزمون رگرسیون چندمتغیره^۱ به روش ورود

همزمان^۱ استفاده شد. جدول‌های ۴ و ۵ نتایج این آزمون را نشان می‌دهند. در میان متغیرهای موجود در مدل، دو متغیر احساس امنیت و پایبندی به هویت دینی به ترتیب تأثیرگذاری بر متغیر وابسته، در معادله رگرسیون به صورت معنادار وارد شده‌اند. این دو متغیر توانسته‌اند ۳۸ درصد تغییرات اعتماد اجتماعی را در میان دانشجویان تبیین کنند. سایر متغیرهای مدل، رابطه معناداری با متغیر وابسته در معادله رگرسیون بر جای نگذاشته و از مدل خارج شدند. بر این اساس می‌توان گفت که متغیرهای میزان احساس امنیت و میزان پایبندی دینی، مهم‌ترین متغیرهای تبیین‌کننده میزان اعتماد اجتماعی در میان دانشجویان مورد مطالعه هستند. براساس ضریب رگرسیون (بتا) می‌توان گفت که رابطه این دو متغیر با اعتماد اجتماعی مثبت است. دانشجویانی که در آنها احساس امنیت و پایبندی به هویت دینی بیشتر است، از اعتماد بیشتری برخوردارند.

جدول (۴) خلاصه مدل رگرسیون اعتماد اجتماعی دانشجویان

S.E	Adjusted R ²	R ²	R
۱۶/۵۳	۰/۳۷	۰/۳۸	۰/۶۲

جدول (۵) متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون اعتماد اجتماعی دانشجویان

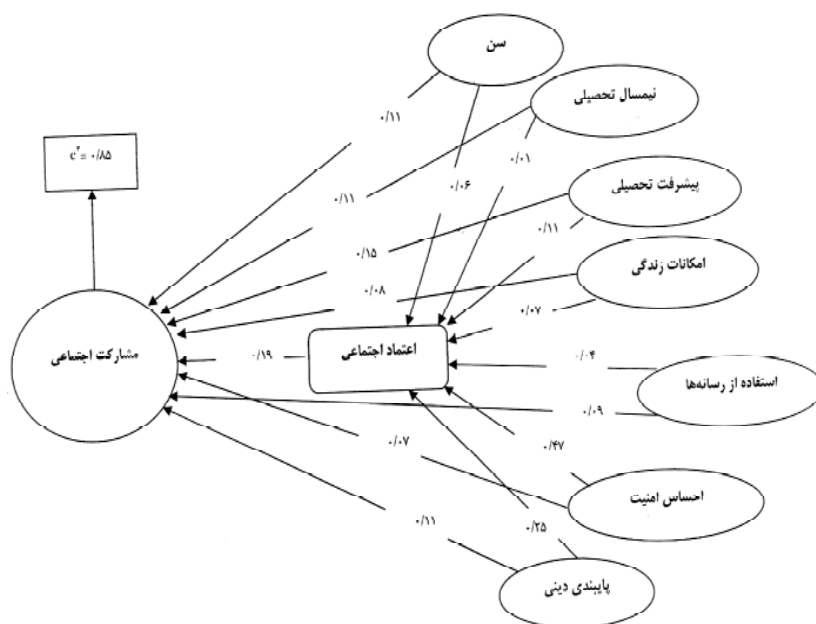
نام متغیر	B	S.E	Beta	T	Sig
مقدار ثابت	۲۱/۹	۱۴/۰۴	-	۱/۵۶	-
احساس امنیت	۳/۱۹	۰/۴۲	۰/۴۷	۷/۷	۰/۰۰۰
پایبندی دینی	۰/۹۸	۰/۲۲	۰/۲۵	۴/۵	۰/۰۰۰

جهت آزمون مدل کلی تحقیق و بررسی عوامل و پیامدهای اعتماد در یک مدل کلی با در نظر گرفتن مشارکت و انحراف، از تحلیل مسیر استفاده شد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، در میان متغیرهای مختلف، اعتماد اجتماعی بیشترین تأثیر نهایی را بر میزان مشارکت دارد. پایبندی دینی نیز بیشترین اثر نهایی را بر انحراف نشان می‌دهد (جدول ۶).

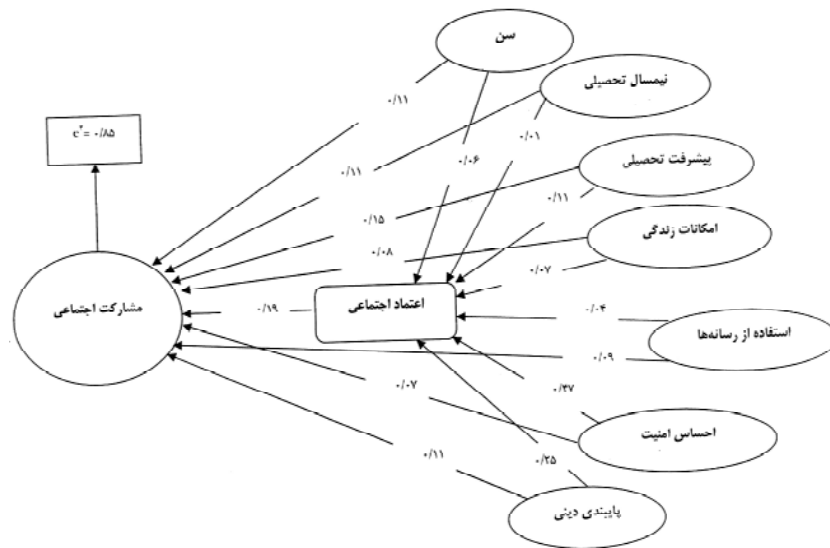
1- Enter

جدول (۶) محاسبه اثر متغیرهای مدل بر مشارکت و انحراف

متغیر	مشارکت		انحراف	
	مستقیم	غیر مستقیم	مستقیم	غیر مستقیم
سن	۰/۱۱	۰/۰۱	۰/۱۷	۰/۰۱
نیمسال تحصیلی	۰/۱۱	۰/۰۰۱	-۰/۱۱	۰/۰۰۸
پیشرفت تحصیلی	۰/۱۵	۰/۰۲	-۰/۱۳	۰/۰۱
امکانات زندگی	۰/۰۸	۰/۰۱	-۰/۱۷	۰/۰۱
استفاده از رسانه‌ها	۰/۰۹	۰/۰۱	۰/۰۰۶	۰/۰۰
احساس امنیت	۰/۰۷	۰/۰۹	۰/۰۹	۰/۰۰۷
پایبندی دینی	۰/۱۱	۰/۰۴	-۰/۲۸	۰/۰۲
اعتماد اجتماعی	۰/۱۹	-	-۰/۰۸	۰/۰۰۶



نمودار (۱) تحلیل مسیر متغیرهای مدل تحقیق



نمودار (۲) تحلیل مسیر متغیرهای مدل تحقیق در ارتباط با انحرافات

نتیجه‌گیری

این تحقیق با هدف بررسی مهم‌ترین عوامل و پیامدهای مرتبط با اعتماد اجتماعی در میان یکی از مهم‌ترین قشرهای جامعه ایران، یعنی دانشجویان انجام شد. دانشجویان به عنوان بخش تأثیرگذار از جمعیت جوان ایران، نیروی اصلی توسعه و پیشرفت جامعه به حساب می‌آیند. یافته‌های این مطالعه نشان داد که اعتماد اجتماعی در میان دانشجویان از حد متوسط بیشتر است. اعتماد اجتماعی عمدتاً در حوزه اعتماد خاص، یعنی اعتماد به دوستان، خویشاوندان و اعضای خانواده نمود می‌یابد.

آزمون فرضیه‌های تحقیق حاکی است که بین میزان تحصیلات والدین، میزان استفاده از رسانه‌ها، محل تولد، سن، جنسیت، وضعیت تأهل، دانشگاه محل تحصیل و میزان اعتماد اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد. بین میزان برخورداری از امکانات زندگی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بدین معنا که دانشجویانی که از امکانات زندگی بیشتری برخوردارند، اعتماد اجتماعی بیشتری نیز دارند. این یافته با آنچه در چارچوب نظری بر آن تأکید شد، همخوانی دارد. چنانکه محققانی همچون اینگلههارت (۱۳۸۹) و پاتنام

(۲۰۰۰) اشاره کرده‌اند، افراد برخوردار از منابع، نسبت به افراد فاقد منابع، بیشتر به دیگران اعتماد می‌کنند. شاید بدین دلیل که دیگران، با افراد دارای منابع، با صداقت و احترام بیشتری رفتار می‌کنند. دانشجویانی که احساس امنیت بیشتری دارند، از اعتماد بیشتری نیز برخوردارند. این یافته با نظریه گیدنز همخوانی دارد. از نظر گیدنز، شالوده اساسی اعتماد اوضاع و احوال و محیط کاملاً عادی و بدون رویدادهای غیرمنتظره است. بنابراین اعتماد رابطه نزدیکی با احساس امنیت در محیط زندگی دارد (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۸۴). بین پابندی دینی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بدین معنا که، دانشجویانی که پابندی دینی بالاتری دارند، از اعتماد اجتماعی بیشتری برخوردارند. اوسلانر (۱۹۹۹) از جمله نظریه‌پردازانی است که اعتماد را به ارزش‌ها ربط می‌دهد. به نظر او تمایل به رفتار اخلاقی عمدتاً به ارزش‌های اخلاقی و اعتماد اجتماعی بستگی دارد. اعتماد به همراه ارزش‌های دینی، دو مولفه اصلی سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند (همان: ۳۴). به عقیده اوسلانر، ارزش‌های دینی رفتار را شکل می‌دهند و افرادی که اعمال دینی را به جای می‌آورند، ارزش بیشتری برای صداقت و کمک به دیگران قائل می‌شوند. اعتماد اجتماعی دانشجویان علوم انسانی به‌طور معناداری بیشتر از اعتماد اجتماعی دانشجویان علوم پایه و فنی و مهندسی است. همچنین دانشجویانی که مدت بیشتری در دانشگاه تحصیل کرده‌اند، و دانشجویانی که پیشرفت تحصیلی آنها بیشتر است، از اعتماد اجتماعی کمتری برخوردارند. دانشجویانی که اعتماد اجتماعی بیشتری دارند، مشارکت بیشتری در فعالیت‌ها و انجمن‌های اجتماعی دارند. کلمن، پاتنام و فوکویاما معتقدند که اعتماد بین فردی برای تأسیس گروه‌هایی که مبنای دموکراسی‌اند و هم برای سازمان‌های پیچیده اجتماعی که مبنای تعاملات اقتصادی وسیع هستند، ضروری است (اینگلهارت و ولزل، ۱۳۸۹: ۱۰۷). پاتنام اعتماد را یکی از ذخایر سرمایه اجتماعی می‌داند و معتقد است که در جامعه‌ای که از نعمت سرمایه اجتماعی چشمگیر برخوردار است، همکاری آسان‌تر است (پاتنام، ۱۳۸۴: ۹۵). اوسلانر و براون (۲۰۰۳) نشان داده‌اند که تأثیر اعتماد در مشارکت مدنی بیشتر از تأثیر مشارکت مدنی در اعتماد است. دانشجویانی که اعتماد اجتماعی بیشتری دارند، به میزان کمتری مرتکب انحراف اجتماعی می‌شوند. برخی از تحقیقات (چلبی و مبارکی، ۱۳۸۴؛ زمانی و همکاران، ۱۳۹۱) به تأثیر اعتماد در میزان انحراف توجه کرده‌اند.

در میان عوامل مرتبط با اعتماد اجتماعی، نتایج رگرسیون نشان داد که احساس امنیت و پابندی به هویت دینی مهم‌ترین متغیرهای تبیین‌کننده اعتماد اجتماعی در میان دانشجویان هستند. این عوامل در نظریه‌های اعتماد اجتماعی نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند. گیدنز (۱۳۷۴ و ۱۳۷۸) اساس شکل‌گیری اعتماد اجتماعی را برخورداری از احساس امنیت می‌داند. از سوی دیگر، متفکرینی همچون اسلانر (۱۹۹۹) بر اهمیت ارزش‌ها و بویژه ارزش‌های دینی در شکل‌گیری اعتماد اجتماعی تأکید دارد. از نظر اسلانر، ارزش‌های دینی و اخلاقی بسیار مهم هستند و مولفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند.

پیشنهاد‌های کاربردی

چنانکه نتایج نشان داد، احساس امنیت یکی از مهم‌ترین تبیین‌کننده‌های اعتماد اجتماعی است. بر این اساس به منظور ارتقای میزان اعتماد اجتماعی به عنوان یکی از اساسی‌ترین عوامل موثر بر عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی کنشگران، افزایش سازوکارهای تقویت احساس امنیت در سطوح و مراحل مختلف زندگی نیازی انکارناپذیر است. این موضوع در سنین کودکی از اهمیت بیشتری برخوردار است. فراهم نمودن فضای امن در خانواده بویژه در سال‌های ابتدایی زندگی، می‌تواند زمینه ساز رشد اعتماد اجتماعی در بزرگسالی باشد.

از سوی دیگر توجه بیش از پیش به هنجارها و عوامل مذهبی نقش خود را در اعتماد در میان دانشجویان مورد مطالعه نشان داد. مذهب هم منبع مهمی برای احساس امنیت است و هم در جامعه ایران بستری از قواعد و هنجارها را فراهم می‌کند که امور را پیش‌بینی‌پذیر می‌کند و اطمینان را افزایش می‌دهد. بنابراین در برنامه‌های دانشگاه و نهادهای مرتبط نیازمند توجه است.

منابع

- آراسته، حمیدرضا و هادی رزقی شیرسوار (۱۳۸۸) ارزیابی سطح اعتماد دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های کشور، *پژوهش‌نامه علوم اجتماعی*، سال سوم، شماره دوم، صص ۱۰۳-۱۱۹.
- آزاد ارمکی، تقی و افسانه کمالی (۱۳۸۳) اعتماد، اجتماعی و جنسیت: بررسی تطبیقی اعتماد متقابل در بین دو جنس، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره پنجم، شماره ۲، صص: ۱۳۲-۱۰۰.
- اجاقلو، سجاد و محمدجواد زاهدی (۱۳۸۴) بررسی اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در بین ساکنان شهر زنجان، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ششم، شماره ۴، صص: ۹۲-۱۲۵.
- آفه، کلاوس (۱۳۸۵) چگونه می‌توان به شهروندان اعتماد داشت؟، در *سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه*، به کوشش کیان تاجبخش، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه، صص: ۲۰۱-۲۷۴.
- امیرکافی، مهدی (۱۳۸۰) *اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن*، نمایه پژوهش، سال پنجم، شماره ۱۸، صص: ۴۲-۱۰.
- اینگلهارت، رونالد (۱۳۸۲). *تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی*، ترجمه مریم وتر، تهران: انتشارات کویر.
- اینگلهارت، رونالد و کریستین ولزل (۱۳۸۹) *نوسازی تغییر فرهنگی و دموکراسی*، ترجمه یعقوب احمدی، تهران: انتشارات کویر.
- بدیعی، نعیم و هوشنگ عباس‌زاده (۱۳۷۴) بررسی میزان اعتماد دانشجویان به رسانه‌های خبری، *فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی*، شماره ۷، پاییز و زمستان ۱۳۷۴، صص: ۱۷۹-۲۱۶.
- پاتنام، روبرت (۱۳۸۰) *دموکراسی و سنت‌های مدنی*، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: نشر غدیر.
- پاتنام، روبرت (۱۳۸۴) *جامعه برخوردار سرمایه اجتماع و زندگی عمومی در سرمایه اجتماعی*، *اعتماد، دموکراسی و توسعه*، گردآوری کیان تاجبخش، ترجمه افشین پاکباز و حسین پویان، تهران: نشر شیرازه.

- چلبی، مسعود (۱۳۷۵) *جامعه‌شناسی نظم*، تهران: نشر نی.
- چلبی، مسعود و محمد مبارکی (۱۳۸۴) تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطوح خرد و کلان، *مجله جامعه‌شناسی/ایران*، شماره ۲، صص ۳-۴۴.
- زمانی، زهرا، سوسن کباری و حبیب آقابخشی (۱۳۹۱) رابطه اعتماد اجتماعی به خانواده و فرار دختران از منزل، *پژوهش/اجتماعی*، شماره ۱۴، صص: ۳۱-۴۹.
- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۰) فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، *نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران*، شماره ۳، صص: ۱۰۱-۱۱۲.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۵) *پایان نظم: سرمایه اجتماعی و حفظ آن*، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران: حکایت قلم نوین.
- قدرتی، حسین (۱۳۸۷) مطالعه اعتماد اجتماعی درون و بین نسلی در شهرهای مشهد و سبزوار، پایان‌نامه دکترا، شیراز: دانشگاه شیراز.
- قدیمی، مهدی (۱۳۸۷) بررسی میزان اعتماد اجتماعی و عوامل موثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه های زنجان، *پژوهشنامه علوم/انسانی*، شماره ۵۳، صص: ۳۲۵-۳۵۶.
- کاشی، غلامرضا و محسن گودرزی (۱۳۸۴) نقش شکاف‌انداز تجربیات نسلی در ایران، *فصلنامه رفاه/اجتماعی*، شماره ۱۶، صص ۲۹۲-۳۵۱.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۷) *پیامدهای مدرنیت*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸) *تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نشر نی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۴) *معنای مدرنیت: گفتگوی کریستوفر پیرسون با آنتونی گیدنز*، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران: انتشارات کویر.
- محسنی تبریزی، علیرضا و اسماعیل شیرعلی (۱۳۸۸) عوامل موثر بر اعتماد اجتماعی دانشجویان ایرانی خارج از کشور: مورد پژوهی دانشجویان کشور آلمان، *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*، شماره ۵۲، صص: ۱۷۶-۱۵۱.

- معیدفر، سعید و پرویز جهانگیری (۱۳۸۸) اعتماد اجتماعی تعمیم یافته و عوامل موثر بر آن، *دانشنامه علوم اجتماعی*، شماره ۱، صص: ۶۷-۴۷.
- Coleman, J.S. (2002) *Social Capital in the Creation of Human Capital*, In: Calhoun, C. and Others, *Contemporary Sociological Theory*, Oxford: Blackwell. pp. 110-125.
- Inglehart, R. (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Countries*, Princeton: Princeton University Press.
- Lin, N. (1976) *Foundations of Social Research*, New York: McGraw Hill.
- Putnam, R.D. (1999) *Civic Disengagement in Contemporary America, Government and Opposition*, Lecture Delivered at the London School of Economics on 6 May 1999, pp. 135-156.
- Putnam, R.D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster.
- Rothstein, B. and D. Stolle (2008) The State and Social Capital: An Institutionalized Theory of Social Trust, *Comparative Politics*, Vol. 40, No. 4, July 2008, pp. 1-36.
- Sztompka, P. (2002) *Trust: A Sociological Theory*. London: Cambridge University Press.
- Uslaner, E.M. & G. Badescu (2002) *Honesty, Trust and Legal Norms in Transition to Democracy: Why Bo Rothstein Is Better Able to Explain Sweden than Romania?* Paper Prepared for Presentation at the Collegiums Budapest Project on Honesty and Trust Conference, November 22-23.
- Uslaner, E.M. & M. Brown (2003) Inequality, Trust and Civic Engagement, *American Politics Research*, Vol. 31, No.x, pp. 1-27.
- Uslaner, E.M. (1999) Trust but Verify: Social Capital and Moral Behavior, *Social Science Information*, Vol. 38, No. 1, pp. 29-55.